

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США
UKRAINIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES IN THE US

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

I

Нью-Йорк

1952 р.

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ

ЗАБУТИЙ ВІРШИК ІВАНА МАЗЕПИ

В 1770 р. Гаврило Добринін, росіянин з походження (народився 1752 року, вмер після 1827 р., син попа з Севського повіту на Орловщині), мандрував зі своїм архиєреєм по українській території. Добринін почав свою кар'єру як співак у хорі, потім був „келейником” (службою), а нарешті секретарем Севських архиєреїв. Архиєреєм 1770 р. був Кирило Фльоринський (Добринін пише його ім'я „Фліоринській”). Пізніше Добринін був високим цивільним урядовцем на Білорусі.

Добринін залишив дуже цікаві спогади, що їх було видруковано в „Русской Старине” 1871 р. та які освітлюють, між іншим, досить яскраво й українське духовенство 70-их років XVIII віку та його побут. Нас цікавить зараз лише той факт, що Добринін у своїх спогадах заховав для нас один дрібний твір гетьмана Мазепи, якого літературна спадщина невелика: це його любовні листи до Мотрі Кочубеївни та два вірші, авторство яких не цілком певне.

Десь у вересні 1770 р., саме під час жакливого пошести в Києві, яку, за свідомством Ковалинського, пророцьки передбачав Сковорода,¹ Севський архиєрей з супроводом заїхав під час своєї згаданої подорожі до Мовчанського монастиря в Путивльському повіті (Курщина). Там мандрівників прийняв ігумен Мануїл Левицький та показав їм церкву й „церковні утвари”. Тут спогади Добриніна трохи неясні, бо він пише: „в одній з церков, оскільки пам'ятаю, в Воскресенській”, але не пояснює, чи була це одна з церков у монастирі чи в самому місті Путивлі. Отже: „в одній з церков . . . показали преосвященному великий молитовник в аркуш форматом (себто in folio, Д. Ч.), в оправі з білого пергамену, з позолоченим обрізом. Він був дуже новий (себто мало вживаний, Д. Ч.) та чистий. Здається, його переховували як рідкість. На початку книги, на першій білій сторінці був написаний рукою вкладника вірш, старовинною українською, мішаною з польською, мовою:

*Гды будешь по сей князь благого благоты тако:
не рагъ, молно и мене вѣ увѣ гасѣ забывати.*

¹ Твори Сковороди в виданні Бонч-Бруєвича. СПб, 1912, том I, стор. 29-30.

Писано твердим і на той час незлим українським почерком, а підписано: „Іван Мазепа, полковий асаул”.²

Архисрей Фльоринський випросив цей молитовник для своєї книгозбірні. Добринін жалує, що таким чином молитовник загубився, бо по смерті Фльоринського „книгозбірня” його „разом з ним умерла”, як висловлюється Добринін. Проте Добринін зберіг нам (як побачимо, не цілком точно) „епіграму” „полкового асаула”, що пізніше став гетьманом. Вище ми видрукували віршик цей так, як записав його Добринін.

Що цей віршик не тільки записав до молитовника, а напевне й склав сам Мазепа, навряд чи доводиться сумніватися. Він невідомий нам з якихось інших записів. Про літературний хист Мазепи свідчать його пізніші писання, навіть як би ми обмежили його авторство лише на його листи. До того XVII вік — це був час, коли віршування належало до „загальної освіти” кожної освіченої людини взагалі. Віршик своєю грою слів „благ-”, „благ-” та ставленням у другому рядку слів з однаковим початком „м” („молю”, „мене”) вказує на увагу автора до бароккової поетики та на вживання улюблених засобів бароккового віршування.³

Але Добринін переписав віршик з помилками, а редакція „Русской Старины” видрукувала його з дальшими. Спробуємо виправити текст, повернувши йому ту форму, в якій він вийшов з-під пера Мазепи. Вірш цей — типова епіграма, тринадцятискладового розміру, але в першому рядку маємо п'ятнадцять складів, крім того, ніби немає рими. Придивившись до віршика уважніше, побачимо, що в ньому римується „благати” та „забувати”, бо, очевидно, так треба читати зіпсоване „благоты” та зросійщене (зросійщити міг Добринін або редакція „Русской Старины”) „забывати”. Ясно, що слово „так” в кінці першого рядка — додаток, очевидно, додаток Добриніна, якому слово „благати” було чуже, і він тому додав до нього „так”, себто „так!”, а редакція „Русской Старины” не помітила, що тут маємо справу з приміткою автора спогадів. Замість „ув” треба, очевидно, читати „овъ”, „овый”, — загально вживане в ті часи слово. Що українська мова в віршику „мішана з польською” — це уявлення росіянина XVIII віку і, розуміється, неправильне: єдиний польонізм віршика — це „Гды”, слово, що його Мазепа, напевне, писав „Гди”, як це слово й вимовлялося (можливо, правда, що й „увъ” — польонізм). „Благого” себто „Бога”, Мазепа, ймовірно, писав з великої літери. Отже правописом XVII в. віршик можемо переписати так:

Гды будешь по сей кнызѣ Благого благаты,
не рачь и мене, молю, в овъ час забувати”.

² „Русская Старина”, 1871 р., том III, стор. 268.

³ Про поетику бароккової епіграми див. перший випуск моїх „Нарисів” — „Український літературний барок”. Прага. 1941, розділи 2 та 3.

А сучасним українським правописом можемо переписати віршик так:⁴

„Гди будеш по сій книзі Благого благати,
не рач і мене, молю, в ов час, забувати”.

Іван Мазепа, полковий осаул.

Мазепа зве себе „осаулом” (мало ймовірне, але не виключене, і написання, що його подає Добринін — „асаул”), отже цей віршик був записаний до молитовника десь коло 1677 року. „Молитовника” Добринін, хоч тоді лише „келейник”, навряд чи міг сплутати з якимось іншим друком. Імовірно, це був „Требник” митр. Петра Могили.

Поруч з листами до Мотрі Кочубеївни та піснею „Всі покою щиро прагнуть”, що її з великою ймовірністю традиція приписує Мазепі, цей віршик належить до літературної спадщини гетьмана, до того є пам’яткою з його молодих років. Пісня „Ой біда тій чайці”, що її традиція теж приписує Мазепі, навряд у тій формі, в якій її записувано в ХІХ в. справді твір Мазепи; можливо, розуміється, що усна традиція її значно переробила, позбавивши якихнебудь рис мовної та стилістичної старовини.

⁴ Правилам перепису барокових творів сучасним українським правописом був присвячений один з дальших страчених моїх згаданих „Нарисів”. Треба було б, щоб науково-авторитетна установа виробила такі правила, що значно полекшило б „адаптацію” творів української барокової літератури нашими „сучасниками”.